
Mojca Ravnik

Družina in sorodstvo v slovenskem Porabju, Prekmurju in slovenski Istri

Pri Inštitutu za slovensko narodopisje teče raziskava družine in sorodstva v vaških naseljih v obmejnih pokrajinah. Avtorica povzema izsledke sondažne raziskave v slovenskem Porabju l. 1991. Najprej prikaže, kako so na porabske družine vplivali zgodovinski dogodki v tem stoletju, nato pa osvetli pojave, ki so pritegnili njeno pozornost na terenu in v literaturi. Gre za sorodstveno sestavljene soseske v porabskih in prekmurskih vaseh, za tip družine in za sorodstvene odnose v prejšnjem in v prvi polovici tega stoletja. Pred prvo svetovno vojno sta bila današnje Prekmurje in Porabje enovita Slovenska krajina v ogrskem delu Austro-Ogrske, kjer je bil v veljavi ogrski sistem delitve posesti, ki je pogojeval sorodstvene odnose, tip družine in sorodstveno sestavo sosesk. Vse te pojave bi bilo treba še podrobneje preučiti, zanimiva pa bi bila tudi primerjava z zaledjem slovenske Istre, kjer je bil v veljavi podoben dednopravni sistem.

One of the current research projects at the Institute of Slovene Ethnology is also the project on the family and kinship in villages along Slovene borders. In her article the author wishes to summarize results of a 1991 preliminary research in Porabje, a small area in southeastern Hungary, which has a large Slovene population. First she illustrates how historic events of the 20th century affected the family in this area, then she analyzes different elements she had encountered in the course of her field work and in literature: communities structured according to kinship relations in the villages of Porabje and Prekmurje, family types, and kinship relations in the 19th and in the first half of the 20th century. Prior to World War I the areas of today's Prekmurje in Slovenia and of the present Porabje in Hungary represented a uniform area called Slovenska krajina situated within the Hungarian part of the Austro-Hungary in which the Hungarian system of land division was in effect. Kinship relations, family types, and community kinship structure, all of which would need further research, were based on this system. Equally interesting would be the comparison with the hinterland of Slovene Istria in which a similar hereditary and inheritance system was in force.

Uvod

Pri Inštitutu za slovensko narodopisje smo pred desetimi leti začeli raziskovati družino in sorodstvo v vaških naseljih v obmejnih pokrajinah, ob obeh straneh meja z Italijo, Avstrijo, Madžarsko in Hrvaško. Povsod sem nameravala opraviti daljše raziskave. Začela sem v slovenski Istri in nekaj let hodila na teren, urejala in preučevala gradivo in literaturo. Žal pa kasneje, zaradi zunanjih okoliščin, nisem mogla več delati tako temeljito, tako da sem v Prekmurju, slovenskem Porabju, v Benečiji, Reziji in Kanalski dolini doslej lahko opravila samo krajše, sondažne terenske raziskave.¹ Vendar pa sem povsod naletela na izredno zanimive pojave.

V obmejnih pokrajinah se srečujejo različni kulturni vplivi. Prej živahne kulturne regije so bile zaradi političnih mej v tem stoletju dolgo odmaknjene od sveta, spremenjene v nekakšne slepe rokave. Ljudje so se izseljevali, priseljevali pa le redki, zato so tisti stari prebivalci, ki so ostali, bolje kot drugod ohranjali spomine in izročilo. Vsaka obmejna pokrajina zase je zanimiva, še posebej pa se njihov pomen pokaže, če jih primerjamo. Zato smo tudi prijavi tako raziskavo, saj nismo želeli primerjati le družinskih in sorodstvenih odnosov na tej in na oni strani meje, ampak tudi posamezne pokrajine med seboj.

V članku želim najprej predstaviti gradivo, zbrano s sondažno raziskavo v slovenskem Porabju l. 1991, nato pa vprašanja, ki so se odprla ob njem. To ni zaključna razprava, ampak samo poizkus povzetka po tedenskem obisku terena. V njem želim strniti spoznanja o tem, kako so se porabske družine prilagajale burnemu zgodovinskemu dogajanju v tem stoletju, predstaviti nekaj značilnih vaških sosesk, odpreti vprašanja o dednem pravu, ki je veljalo v teh krajih, in zarisati nekaj hipotez za nadaljnje raziskave. Predvsem je zanimivo vprašanje, kako je delitev posesti vplivala na družine, na sorodstveno sestavo sosesk, na izseljenstvo in sezonstvo. Presentljivo je, da se v teh potezah ponuja primerjava slovenskega Porabja in Prekmurja s slovensko Istro.

Naj povem, da me je po Porabju vodila, spremljala in mi pomagala etnologinja Katalin Munda-Hirnök, domačinka iz Sakalovec. Sproti mi je pojasnjevala narečne in prevajala madžarske izraze, tako da sem tudi v podrobnostih razumela narečje, ki bi se mu morala sicer še privajati. Obiskali sva dvanajst hiš v Sakalovcih, na Gornjem Seniku, Dolnjem Seniku, v Slovenski vesi, Verici - Ritkarovcih, Andovcih in Števanovcih. Pogovarjali sva se s 13 prebivalci. Vsi so bili že starejši, deset jih je bilo rojenih pred l. 1920, se pravi starih čez 70 let. Bili so v paru ali sami, vdoveli. Samo v eni hiši je živelo skupaj več generacij, od starih staršev do vnukov. Ob tem je treba povedati, da sva sami prav iskali starejše ljudi, ki vedo veliko povedati za nazaj, da pa pretežno starejši prebivalci v Porabju tudi statistično prevladujejo.²

S kratko sondažno raziskavo je bilo možno grobo izluščiti najpomembnejša vprašanja za nadaljnje raziskovanje. K sreči se je tudi etnološka literatura o slovenskem Porabju v zadnjem času obogatila, predvsem z deli Marije Kozar-Mukič in Katalin Munda-

¹ Raziskava v slovenski Istri je bila objavljena v knjigi (Ravnik, 1996). Čeprav terenskega dela projekt ni omogočil, so se v preteklosti na srečo pokazale druge možnosti za terensko delo, in to na raziskovalnem taboru v Turnišču l. 1990, z medakademijsko izmenjavo z Madžarsko l. 1991 v slovenskem Porabju in na raziskovalnih taborih slovenskih srednješolcev v zamejstvu, kamor so me organizatorji iz Narodne in študijske knjižnice v Trstu povabili za mentorico l. 1996 v Benečiji, l. 1989 in 1994 v Reziji in l. 1997 v Kanalski dolini.

² V zvezi s staranjem prebivalstva navaja M. Kozar-Mukič, da je bilo l. 1990 24 % prebivalcev starejših od 60 let in le 18 % starih do 14 let (Kozar-Mukič, 1998, 74-75).

Hirnök, ki nam lahko osvetlijo nekatere pojave. Tudi v Porabju, časopisu Slovencev na Madžarskem, ki izhaja v Monoštru od l. 1991, izhajajo zelo dobri članki z etnološko vsebino, s katerimi si lahko veliko pomagamo.

Zgodovina 20. stoletja in družine v Porabju

Politični prevrati, vojne, spremenjene državne meje, politični pritiski in nasilno izseljevanje zamejujejo zgodovinska obdobja v tem stoletju. V njih so bile zelo različne življenjske razmere, ki so vplivale na način življenja in na družinske in sorodstvene odnose.

Ko se spominjajo ali pripovedujejo izročilo o prednikih, starejši ljudje še velikokrat omenjajo čas pred 1. svetovno vojno, ko sta bila današnje Porabje in Prekmurje še enovita Slovenska krajina⁵ v ogrskem delu Avstro-Ogrske. Domačini iz vasi, ki jih je pozneje razdelila državna meja, so bili povezani v gosto sorodstveno mrežo. Danes npr. pravijo, da je bil ded ali da je bila babica s Slavskoga,⁴ se pravi od tam, kjer je bila po 1. svet. vojni Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev in nato Jugoslavija. Takrat so se poročali tudi z ljudmi iz vasi, ki so danes v Avstriji.

Nekaj generacij nazaj, že pred prvo svetovno vojno, ko so živeli starši, strici, tete in stari starši, je bil skoraj iz vsake hiše vsaj eden v Ameriki. Iz mnogih hiš jih je odšlo večje število, tako da je danes kar težko ugotoviti, kdo je odšel prvi. To je bilo verižno izseljevanje sorodnikov. *V Ameriki so bili mama, stric in teta po očetu, moževa brat in sestra in moževi strici in tete z Janoševega brega. - Mama je bila v Ameriki in dve sestrični. Ena očetova sestra je umrla v Ameriki.*

Marsikateri mladi ljudje so v Ameriki spoznali moža ali ženo, doma iz bližnje vasi, se tam poročili in prišli nazaj, a ne vedno v isto vas. Lahko je bil eden ali pa sta bila oba doma s Slavskoga, po povratku pa sta kupila hišo v vasi, ki je kasneje ostala na Madžarskem. Porabski izseljenci torej niso bili samo iz porabskih vasi, ampak so mnogi med njimi s Slavskoga preko Amerike prispeli do Porabja. *Že baba in ded, doma s Slavskoga, sta bila v Ameriki, mama se je tudi rodila tam, prišla sem in kupila hišo v Farkašovcih. - Imeli so dva mlajša, eden je šel v Ameriko, njegova žena s Slavskoga, drugi je doma.*

Nekateri pa so šli v nasprotno smer, da so bili rojeni v tem delu, ki je danes Porabje, priženili ali primožili pa so se na Slavsko.

Prišla je prva svetovna vojna. Mnogi očetje, strici in dedki so padli v prvi svetovni vojni, njihove sestre in bratje pa so takrat že umrli v Ameriki. *Sestra je umrla v Ameriki. - Ilonin ded je padel v prvi svetovni vojni. - Dva moževa brata sta padla v prvi svetovni vojni. - Dedek umrl v prvi vojni, oče bil na fronti v prvi svetovni vojni, njegov brat umrl v vojni, ena očina sestra ali tetica v Martinju, druga bila v Ameriki. - En sin je umrl v prvi svetovni vojni.*

Po prvi svetovni vojni je meja, ki so jo določili leta 1920 s podpisom trianske pogodbe, razdelila Slovensko krajino. Del je bil priključen Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, del je ostal v madžarski državi. Nekaj vasi gornjeseniške župnije je ostalo na

⁵ Slovenska krajina (Slovenska okroglina) – Zgodovinska pokrajina med Muro in Rabo v županijah Vas in Zala, kjer je živela večina Slovencev na Madžarskem do leta 1920. Po tem letu je ostalo na Madžarskem le devet slovenskih vasi v pokrajini Porabje. (Kozar-Mukič, 1996, 143).

⁴ Tako v Porabju imenujejo Prekmurje ali (redkeje) tudi Slovenijo nasplošno.

drugi strani meje.⁵ Odtlej je razvoj tekel drugače v Prekmurju, oz. na *Slavskom*, in v Porabju. Na drugi strani meje so ostali dedki, babice, očetje, matere, tete, strici, bratran-ci in sestrične in drugi sorodniki. Meja je razdelila tudi zemljo in gozd. Meja med Kraljevino SHS oz. Jugoslavijo in Madžarsko po prvi svetovni vojni pa ni bila tako stroga, da bi je ljudje ne smeli prestopati. Ded, babica, oče, mama in otroci so hodili čez obiskat sorodnike, k maši, delat v svoj gozd ali iskat zaslužek. *Moževa družina je imela v medvojnem času še gozd na jugoslovanski strani. - Med obema vojnama smo z biciklinom hodili v Budince k sorodnikom in sploh čez madžarsko-jugoslovansko mejo, saj je bilo veliko takih, ki so bili dvojni lastniki. - Možev oče je bil cimerman, hodil je delat v Jugoslavijo v neki mlin, vračal se je ob koncu tedna, sinovi so hodili na sezonsko delo. - Iz Martinjega so imeli na tej strani njive in gozd, z vozom so se pripeljali, hodili so košnice in kukarčo lüpat,⁶ prišli so k maši na Gornji Senik, k sorodnikom na obed, k večernicam in zvečer domov.*

Sorodniki so ostali tudi v Avstriji. *Babičin brat po očetovi strani je bil kovač, živel in umrl v Gradcu na Štajerskem. - Moževa sestra je bila v Gradcu v Avstriji.*

Po prvi svetovni vojni se je izseljevanje nadaljevalo, stari severnoameriški smeri so se pridružile nove. Nekateri Amerikanci so se vrnil domov, nekateri pa so ponovno odšli. *Dve sestri sta šli v Ameriko, brat v Brazilijo. - Mož je imel šest bratov in sester; eden je odšel v Brazilijo v dvajsetih letih in je tam umrl. - Možev brat je l. 1928 odšel v Brazilijo, žena, tudi iz Ritkarovec, je čez eno leto odšla za njim. - Staršema v Braziliji se je rodil še sin, ki pa nikoli ni prišel v domačo vas svojih staršev. - Tretja sestra se je najprej omožila v Andovce, nato pa kot vdova, mož je padel v vojni, odšla v Ameriko, s sinom in hčerko, v Brazilijo in tam umrla. - Sestri sta pomagali bratu, da je tudi prišel v Ameriko, spoznal dekle iz Andovec, skupaj sta prišla domov in kupila grunt in hišo. V hiši je živel star mož in Francek je skrbel zanj. Še ena mamina sestra je odšla v Ameriko, se tam poročila in nikdar vrnila. - Tri sestre so bile v Ameriki, a so se vrnile domov.*

V tem času se je razmahnilo tudi sezonsko delo. *Na Nemškem, v Mecklenburgu, so kopali njive, to je bilo leta 1939.⁷*

Izseljevanje in sezonstvo sta stara, zelo značilna pojava za Slovensko Porabje.

Do prve svetovne vojne so bili, tako kot na drugih področjih življenja, njuni splošni razlogi in zakonitosti podobni kot v vsej Slovenski krajini, od prve svetovne vojne pa so se začeli razlikovati, saj je bilo življenje na Madžarskem v marsičem drugačno kot v Jugoslaviji. Tudi izseljenstvo in sezonstvo sta se odtlej razvijala drugače, saj npr. iz Porabja niso odhajali na sezonsko delo v Francijo. Zato ni čudno, da je bila med našimi sogovorniki v Porabju edina ženska, ki je bila pred drugo svetovno vojno na sezon-skem delu v Franciji, doma iz Budinec, poročena na Verico.

Doma so ostale okrnjene družine, otroci brez staršev, starši brez otrok, žene brez mož. Otroke so vzeli k sebi sorodniki, največkrat stari starši. *Odšel je v Brazilijo, žena je šla za njim. Hčerka je živela pri materini materi.⁸*

⁵ Državne meje so bistveno vplivale na stike med ljudmi. Vse to izčrpno opisuje M. Kozar-Mukič v knjigah o Slovenskem Porabju in Gornjem Seniku (Kozar-Mukič, 1983, 1988). Navaja, da so bile v slovenskem Porabju tri župnije: Gornji Senik, Dolnji Senik in Števanovci in da je bila najstarejša gornjeseniška, ki je nekoč obsegala še vasi Martinje, Trdkovo in Čepince. (Kozar-Mukič, 1983, 16–17)

⁶ – luščiti bučne peške in koruzo (Kozar-Mukič, 1996).

⁷ M. Kozar-Mukič piše, da so bile med obema vojnama v Nemčiji v pokrajini Mecklenburg ob Baltiškem morju najboljše okoliščine in najboljši zaslužek (Kozar-Mukič, 1988, 112–113; 1996, 140).

⁸ Morda je naključje, da so ljudje v zvezi s pomočjo med sorodniki največkrat omenjali sorodnike po materini strani. Npr.: Mladi par, ki si je zidal hišo, je medtem živel pri njeni babici. Deklici je umrla mati, vzela sta jo

V Ameriko so odhajali mladi ljudje, da so si z zaslužkom izboljšali življenje doma. Največkrat so si sezidali ali kupili hišo. *Sestrična, ki se je vrnila iz Amerike, je postavila hišo.* - *To je meriči ram,*⁹ *sezidal ga je gospodar z denarjem, zaslužnim v Ameriki.*

Po drugi svetovni vojni je bilo življenje težko, saj so se gospodarski nerazvitosti in revščini pridružili še politični razlogi. Neprehodne meje so ustvarjale občutek utujenosti.¹⁰ Prihajalo je tudi do nasilnih izseljevanj. Forradalom (madž. revolucija) l. 1956 je pogosto omenjana prelomnica tudi v življenju družin. Izseljevanje se je nadaljevalo, še vedno v Ameriko, a tudi v druge države, v Nemčijo, Avstralijo, Kanado. *Leta 1953 smo bili nasilno preseljeni v Alföld. S seboj smo lahko vzeli štiri kg prtljage, nato pa v Szent Kereszt, kjer smo delali v zadruzi. L. 1956, ko je bil forodalom, smo prišli nazaj. Kasneje smo izvedeli, kdo je podpisal, se pravi, naznanil, da so nas izselili. V domači hiši smo našli naseljene Cigane, ki pa so še istega leta odšli.* - *Sestra z možem je v Nemčiji, l. 1956, ko je bil forodalom, so odšli.* - *Forodalom je bil, mladi so šli v Ameriko, tudi sin je z ženo, ki je tudi iz te vasi, odšel l. 1956 v Ameriko. V Ameriko je odšel tudi nečak z ženo, ki je bila doma s Slavskoga.* - *Dve sestri sta šli v Ameriko, brat v Brazilijo, sestra na Štajersko, brat v Maria Zell, brat v Feldbach, en brat je v Angliji.* - *Eden od bratrancev je l. 1956 odšel v Avstralijo.* - *Eden od sinov je odšel v Kanado 1951.* - *Pišta je odšel v Ameriko l.1956.* - *Očetova sestra je šla v Ameriko.* - *Moževa sestra in dva brata so šli v Ameriko.*

Izseljenci se vračajo na obiske. *Sin Pišti je v Ameriki, pred petimi leti je bil tu, njegova žena je tudi iz vasi.*

Porabje je bilo po drugi svetovni vojni še dolgo gospodarsko zaostalo.¹¹ Mladi ljudje so odhajali in se zaposlovali v industriji. Veliko je bilo tudi zaposlovanja v poljedelstvu, sezonskega in stalnega.¹² *Potem je šla dol na delo, zemljo so delali.* - *En brat pa ni bil oženjen, z njim so še skupaj živeli eno leto, nato je odšel na Vogrsko za poljedelskega delavca.* - *Moža je spoznala na Nemškem, na Štajerskem, kamor je šla delat.* - *Sestra Treza je delala na Vogrskem in tam spoznala moža.* - *Njegova sestra je hodila delat na Ogrsko.*

Mnogi so ostali tam, kjer so dobili delo. Tako so se zunaj Porabja na Madžarskem ohranile večje skupine porabskih Slovencev.¹³

Dolga leta po drugi svetovni vojni je bila meja med Madžarsko in Jugoslavijo železna zavesa.¹⁴ Stiki med ljudmi niso bili možni, sorodniki se niso mogli obiskati. Dobra štiri desetletja so bila dovolj, da so sorodniki izgubili stik in za marsikom so

k sebi mamina starša. Zakonca brez otrok sta vzela k sebi hčerko njene sestre. Ob tem je zanimiva ugotovitev M. Kozar-Mukič v zvezi s štetjem sorodstva, da v Porabju prevladuje enostransko štetje sorodstva po materini liniji, najpomembnejše sorodnice so matrine sestre (Kozar-Mukič, 1996, 147).

⁹ Ameriški hram, ameriška hiša; M. Kozar-Mukič piše, da je bilo največ novogradenj -med obema vojnama, zlasti med 1930-1948, po vrnitvi izseljencev iz Amerike (Kozar-Mukič, 1983, 59).

¹⁰ -K takemu razvoju so pripomogle politične razmere; odločilno je bilo obdobje po l.1948, ko so preseljevali prebivalstvo ob jugoslovanski meji v notranjost države, in po 1956, ko so bežali v tujino predvsem mladi ljudje....-K obmejnemu pasu s posebno ureditvijo ob t.i. železni zavesi je pripadalo celotno Slovensko Porabje.- (Olas, Munda-Hirnök, 1995, 147-148).

¹¹ Glej Kozar-Mukič, 1984;1988 in Munda-Hirnök, 1992

¹² O poljedelskem zaposlovanju glej Munda-Hirnök, 1992

¹³ V Porabju večkrat objavljajo članke o njih, npr. Dončec, 1995; Pavlič, 1994 itd.

¹⁴ -Slovensko Porabje je zelo slabo prometno povezano z matično Slovenijo. Železniške zveze ni, cestna pa je le prek meddržavnega mejnega prehoda Martinje; ta je bil po 2. svet. vojni zaprt do 1992.- (Olas, Munda-Hirnök, 1995, 147-148)

izgubili sled. *Dve sestri na Jugoslawfskom, v Čepincih, od teh ena je umrla, za eno pa ne vemo, ali še živi.*

Obe avtorici, Kozar-Mukičeva in Munda-Hirnökova, pišeta o tem, da v Porabju in bližini ni bilo zaposlitvenih možnosti. Šele kasneje je razvijajoči se Monošter postal pomembno zaposlitveno središče porabskih Slovencev.¹⁵ (Munda-Hirnök, 1992, 200) Mladi ljudje se z vasi selijo v mesto, v Monošter in druga tudi bolj oddaljena zaposlitvena središča.

Soseske in dedno pravo

Ko sem l. 1991 prebivalce porabskih vasi opazovala in spraševala o zgodovini njihovih hiš in družin, sem opazila dve skrajnosti.

Ena je bila ta, da ljudje živijo na zemljišču, kjer so živeli že njihovi predniki, blizu hiš, ki so jih postavili že njihovi očetje, dedje, pradedje, v soseskah, kjer so sosedge tudi sorodniki. Naj navedem zgleda z Gornjega Senika in z Verice.

Neka vdova živi sama v hiši, v gornjeseniškem predelu, ki se imenuje Békavaraš¹⁶ (žabje mesto). Hišo sta postavila z možem. V neposredni sosesčini so njena stara rojstna hiša in hiše sorodnikov, ki so zrasle na nekoč enotnem fundušu, zemljišču. Hiša stoji ob cesti, ki pelje skozi vas. Kuhinjsko okno gleda na pobočje na drugi strani ceste, po katerem se od gozdnega roba spuščajo druga za drugo hiše njenih prednikov in sorodnikov. Najvišja je najstarejša, iz leta 1911. V njej so stanovali praded in prababica, dedek in babica in nekaj let še oče in mama, dokler nista spodaj sezidala svoje hiše, kasneje pa je vmes postavila svojo še sestrična, potem ko se je vrnila iz Amerike. Najstarejši brat je sezidal hišo zase leta 1936, a potem ko so se njegovi otroci odselili, se je sam preselil v najstarejšo hišo, svojo pa prepustil drugemu bratu. Tako je zrasla velika sorodstvena soseska. Njeni prebivalci so se poročali z ljudmi iz najbližje sosesčine. Vdova nam je povedala, da so dedovi bratje in sestre vsi bili oženjeni na razdalji enega kilometra. Tudi njeni sorodniki po materini strani živijo v bližini, saj je bila njena mama rojena pri sosedih. Rodbini njenega očeta in matere sta bili večkrat prepleteni s porokami. Neki poroki je npr. sledila druga, na kateri sta se poročila nevestin brat in ženinova sestrična, nato pa se je še ženinova sestra poročila z ženinovim bratrancem; se pravi, da so na svatbah mladi ljudje iz dveh na novo povezanih svaštev spoznali svoje bodoče partnerje.¹⁷ Povedala je tudi, da je bilo to zato, da se kmetije niso drobile.

Za drugi zgled pa naj navedem še manjšo sorodstveno sosesko na Verici, kjer sta dve hiši na nekoč enotnem kmečkem posestvu. Ded je posestvo in imetje razdelil na dva dela, za dva sina. Pol hiše je dobil eden, pol drugi. V stari je danes tudi že vnuk z družino, drugi vnuk pa je sezidal svojo, novo. Sosesko torej naseljujejo potomci dveh bratov.

V sorodstvenih soseskah, kakršni sta navedeni na Gornjem Seniku in na Verici, ljudje še živijo v stiku s staro rodovno in naselbinsko kontinuiteto.

¹⁵ M. Kozar-Mukič navaja, da je bilo leta 1982 v industriji v Monoštru zaposlenih okoli 850 Slovencev. -Ženske so večinoma zaposlene v tovarni svile, ki sta jo leta 1900 ustanovila Avstrijca, brata Bujatti. Večina moških iz slovenskega Porabja dela v tovarni kos, ki deluje od leta 1896. Veliko Slovencev je zaposlenih tudi v opekarni (ustanovljena leta 1909).- (Kozar-Mukič, 1983, 45).

¹⁶ -Del vasi od mostu 'Pintarin most' naprej se imenuje 'Békavaraš' (svoje ime je dobil po žabah).- (Kozar-Mukič, 1988, 105).

¹⁷ O tem predelu Gornjega Senika zanimivo piše tudi Kozar-Mukičeva: -Tukaj živeči ljudje so se do tridesetih let ženili le med sabo. Nazadnje so se zaradi vse bližjih sorodstvenih vezi vendarle morali poročati tudi z ljudmi iz drugih hišnih skupin.- (Kozar-Mukič, 1988, 105).

Čisto drugačna pa je druga skrajnost, kjer se je ta povezanost že pretrgala. Ljudje živijo v hišah, ki nimajo nobene zveze z njihovo rodbino, v vaseh, ki niso njihove rojstne vasi. Sezidali so jih sami ali pa so jih kupili od države ali od prejšnjih lastnikov, ki so se odselili drugam. Sami so že bili zaposleni v industriji, v Monoštru ali dlje in so se po več letih vrnili v Porabje. Za zgled naj navedem par na Dolnjem Seniku. Oba sta bila rojena v Porabju, ona je bila delavka v tovarni svile v Pešti, tam je tudi živela s prvim možem. Kupila sta hišo od države. Hišo pa sta zgradila prejšnja gospodarja z denarjem, prisluženim v Ameriki, in se ponovno vrnila v Ameriko.

Če primerjamo obe skrajnosti, vidimo, da so situacije družin in posameznikov zelo različne. Prvi so obkroženi z družinsko dediščino in spominom, drugi so od nje že ločeni.

O sorodstveni sestavi nekaterih sosesk na Gornjem Seniku zanimivo piše M. Kozar-Mukič: »Posamezne hiše tvorijo skupine hiš (króšeo-krog, okrožje). Med raziskavo sorodstvenih vezi se je izkazalo, da so prebivalci v določeni skupini hiš ponavadi sorodniki. Potomci so si največkrat gradili hiše na posestvu svojih staršev. Pozneje pa je hiše podedoval kak bližnji ali daljni sorodnik. Prvotno družinsko posestvo se strnjeno razprostira v okolici skupine hiš in so samo tista zemljišča oddaljena od domačije, ki so jih pozneje podedovali ali kupili. Večina hiš se je imenovala po prvem lastniku posestva (npr. Čameštarin krošeo: od 16 hiš je danes naseljenih le 8).« (Kozar-Mukič, 1988, 103)

V porabskih vaseh se torej nahajajo izredno zanimive soseske in zaselki s sorodstveno sestavo, ki je, kljub mnogim spremembam, še opazna. V pogovorih s prebivalci je možno slediti ji v preteklost, obnoviti njeno starejše stanje, ugotavljati, kako se je enovita posest delila na manjše dele, kako so na njih zrasle nove hiše, kdo jih je sezidal, kdo je v njih živel, kdo se je odselil. Iz nastanka, razvoja in razkroja se vse bolj lušči osnovna značilnost, ki pogojuje vse ostalo, to pa sta sistem delitve posesti in njena razdrobljenost.

Ogrsko običajno pravo

Slovensko Porabje je le del širše Slovenske krajine, ki je bila v ogrskem delu Avstro-Ogrske, zato je potrebno starejše pojave obravnavati v okvirih, ki jih je obsegala, se pravi skupaj z današnjim Prekmurjem. V teh krajih je bila po ogrskem dednem pravu običajna delitev posesti. Razdrobljenost posesti je bila njegova posledica. Poglejmo, kako so o njem pisale F. Šarf (1988), M. Kozar-Mukič (1983) in K. Munda-Hirnök (1992).

Šarfova ugotavlja, da po ogrskem običajnem dednem pravu posestva ni v celoti podedoval najstarejši sin, ampak je morala biti 1/4 zemlje razdeljena med vse otroke. »Če je posestnik umrl brez oporoke, je bilo celotno posestvo razdeljeno med vse dediče. V praksi so gospodarji zapuščali posestvo z oporoko in z željo, da bi vsi otroci dobili enake deleže.« (Šarf, 1988, 12) Kozar-Mukičeva in Munda-Hirnökova tudi pravita, da je še v prvi polovici 20. stol. o delitvi odločal izključno oče. »Po njegovi odločitvi je lahko dedoval tudi samo en otrok. Značilno pa je bilo, da je pol posesti dobil otrok, ki je ostal pri hiši, drugo polovico pa so si med sabo razdelili njegovi bratje in sestre. Danes dobi vsak otrok enak del.« (Kozar-Mukič, 1984, 13) Munda-Hirnökova pravi, da je bila zemlja razkosana na majhne dele »zaradi običajnega dednega prava Madžarov, po katerem imajo vsi otroci enako pravico do zemlje. Za Porabje je bilo značilno, da je najstarejši ali najmlajši med otroki podedoval hišo in druge nepremičnine. Sicer pa so si posestvo ali razdelili, ali pa je tisti, ki je ostal doma, izplačal ostale.« (Munda-Hirnök, 1992, 200)

Vidimo, da se opisi treh raziskovalk nekoliko razlikujejo, vendar pa so v bistvu usklajene. Šlo je za delitev posesti, ki pa je imela več inačic.

Družine, sorodstvena sestava sosesk, izseljenstvo in sezonstvo

Način dedovanja pomembno vpliva tudi na tip družine. Tam, kjer je veljalo načelo, da posestvo prevzame eden, ki vse druge izplača, so bile družine drugače sestavljene kot tam, kjer je bila v navadi delitev med vse potomce. Kakšna je bila družina v Porabju in Prekmurju oz. v Slovenski krajini, ko je bilo v veljavi ogrsko dedno pravo?

Iz literature je znano, da je s sistemom delitve povezan tudi obstoj kompleksnih, sestavljenih ali velikih družin, v katerih je živelo skupaj več poročenih parov. Navidez protislovno dejstvo, da je bila taka družina razširjena ravno tam, kjer je bila delitev dovoljena, je lahko razumeti, če vemo, da delitev zaradi različnih razlogov ni bila vedno lahko izvedljiva ali zaželjena in da je bilo skupno življenje često edina in najboljša rešitev. Take družine so bile ponekod v zaledju slovenske Istre do polovice tega stoletja. Povedati je treba, da taka družina ni bila nikakršna stalna, povsod prisotna velika družina, ampak je bila le ena od družinskih oblik v okviru splošnih možnosti, ki jih je nudil sistem delitve.

Zanimivo bi bilo vedeti, ali so v Slovenski krajini tudi poznali katero od oblik sestavljene družine. V zvezi s tem vprašanjem je F. Šarf v svoji knjigi o Lendavi zapisala izredno zanimiv odstavek, ki to potrjuje: »Izredno dolgo, vse do 2. svetovne vojne, so se v nekaterih vaseh ohranile družinske skupnosti. V Dobrovniku je zadnji mladi zakonski par ostal pri starših, kjer so že živeli drugi poročeni otroci z družinami, okoli l. 1933. To so bile večje kmetije z močnim gospodarstvom, ki ga je vodil stari gospodar do smrti. Znane take družine v Dobrovniku so bile Šoš, Berden, Horvat in Ferenc. Na Kobilju je družina Bukovec živela v družinski skupnosti do l. 1952.« (Šarf, 1988, 56) Literarno pričevanje o taki skupnosti pa je ustvaril tudi Miško Kranjec (Kranjec, 1983), saj je njegov roman *Strici* so mi povedali zasnovan prav na dramatičnih odnosih med starim očetom Fajsom, ki hoče po vsej sili ohraniti rodovno skupnost, in med sinovi, posebno najstarejšim od njih, ki vztraja, da gredo narazen.

Naj dodam, da smo na raziskovalnem taboru l. 1990 obiskali med drugim tudi Kobilje. Postala sem pozorna na izredno lepo ohranjeno sestavo naselja iz sorodstveno zaokroženih sosesk, skupin hiš ali ulic. Imenovale so se z domačimi imeni: Vogrincovi, Bükcovi, Lavrčovi, Vilicovi, Malčovi, Mátjašini itd. Vogrincovi so imeli priimek Bukovec. Člani te velike sorodstvene skupine so nam pokazali vse Vogrincove hiše, ki se vrstijo ob vaški ulici. Povedali so tudi, da se je pri njih delilo na enake dele. Tisti, ki je ostal pri starših, pa je moral dobiti malo več. Očitno so hiše v soseski nastale na nekdanjem enotnem posestvu, bile so naseljene z daljnimi sorodniki. To je bila podobna sorodstveno sestavljena soseska, kakršne je opisala M. Kozar-Mukič in kakršne smo videli v Porabju.

Šele kasneje sem družino Bukovec, ki sem jo sama spoznala, povezala z zapisom F. Šarfove. Ali to, kar je ugotovila o letu 1952, velja za isto družino Bukovec, ki sem jo spoznala l. 1990?¹⁸

¹⁸ S Fanči Šarf sva se pogovarjali o tem in zahvaljujem se ji za dodatna pojasnila. Vprašanje bo treba v prihodnje še raziskati.

Zapis Fanči Šarf govori o veliki družinski skupnosti, verjetno ravno pred razpadom. Je možno sklepati, da so tudi drugod v Prekmurju in v Porabju obstajale družinske skupnosti oz. sestavljene družine, preden so se dokončno razdelile? So sorodstvene soseske in zaselki v Porabju in Prekmurju sledovi njihovega obstoja?

Sorodstvene soseske v porabskih in prekmurskih vaseh bi bilo potrebno še podrobneje raziskati, seznaniti pa se bo treba tudi z raziskavami na Madžarskem.¹⁹

Terensko gradivo in ugotovitve M. Kozar-Mukič govorijo o posebnem tipu soseske v Porabju in Prekmurju, podatki F. Šarf in roman M. Kranjca govorijo o posebnem tipu družine, gradivo, ki sem ga zbrala v Porabju in Prekmurju, kaže na različne stopnje kontinuitete in propada stare sorodstvene strukture.

V literaturi je razdrobljenost kmetijskih zemljišč omenjana kot poglaviti vzrok za revščino, ki je pogojevala tudi izseljevanje. Zanimivo bi bilo vedeti, po eni strani, koliko je ne samo revščina nasplošno, ampak prav stiska v družini ob delitvi in zaradi prenaseljenosti pogojevala tako množično sezonstvo in izseljenstvo, in po drugi strani, koliko je tip družine tudi omogočal take verižne, množične selitve, saj je bilo vedno dovolj nadomestnega sorodstva v družini in soseski, da so medtem poskrbeli za otroke in druge, ki so ostali doma v okrnjenih družinah.

Primerjava s slovensko Istro

Dedno običajno pravo je bilo v preteklosti odločilnega pomena za nastanek in obstoj družinskih tipov. Delitev posesti na enake deleže je privedla do različnih družinskih tipov glede na njihov sorodstveni, generacijski, spolni sestav in odvisno od gospodarske usmerjenosti, blagostanja, bližine zaposlitvenega središča. Na slovenskem etničnem ozemlju je to možno opazovati v slovenskem Porabju, Prekmurju in zaledju slovenske Istre, kjer je bila delitev v navadi. Zato ni presenetljivo, da mnoge poteze načina življenja v Porabju in Prekmurju, pogojene z delitvijo, kot so sorodstvena sestava sosesk in tip družine, odpirajo primerjave s slovensko Istro. O tem, kakšna je bila družina v severovzhodnih krajih, ki so bili v ogrskem delu Avstro-Ogrske, bo treba še marsikaj raziskati, vendar pa je že sedaj možno nakazati zelo zanimiva vprašanja. Tako se na primer ob opisu krošla na Gornjem Seniku (Kozar-Mukič, 1988, 103) ponuja primerjava s korto v Zanigradu ali kaki drugi vasi v istrskem zaledju. V pogovorih o istrskih družinah, kjer so se odločili živeti vsi skupaj, sem na terenu večkrat izvedela o kom, ki ni hotel na famejo, se pravi družino, kjer je živelo več poročenih bratov, zelo podobno pa je bil tudi v romanu M. Kranjca neomajen najstarejši Fujsov sin, da v gmajni ne bo živel (Kranjec, 1983, 22).

Podobni običaji glede dedovanja so ustvarjali podobne družinske stiske. Za vse pokrajine, Porabje, Prekmurje in Istro, je bilo značilno iskanje dela in zaslužka zunaj doma, vendar so bile možnosti popolnoma drugačne. Istranom je številne možnosti za zaslužek nudil bližnji Trst, kjer so lahko prodajali, delali dnevno in sezonsko, se zaposlovali in naseljevali. Zato je bilo iz Istre izredno malo izseljevanja. Prekmurci in Porabci pa takih možnosti v bližini niso imeli in so se zato odseljevali množično in daleč.

¹⁹ Pomembna avtorja sta R. Andorka in T. Faragó. P. P. Viazzo (Viazzo, 1989, 244–245) se pri razlaganju sestavljene družine (joint family) v Alpah opira na njune ugotovitve o -madžarskem- vzorcu in navaja, da sta prikazala ta tip družine v prvi polovici 19. stol. na Madžarskem. M. Mitterauer (Mitterauer, 1990, 108) pa navaja njuno naziranje, da je madžarska velika družina novodobni pojav, pogojen s prenaseljenostjo, strahom pred revščino, potrebami po delovni sili in datjavami zemljiškemu gospodarstvu, kar je v nasprotju z domnevami etnologov o njeni visoki starosti.

Zaključek

V raziskavi družine in sorodstva v obmejnih pokrajinah so se odprla zanimiva vprašanja za nadaljnje raziskave. Z enotedensko sondažno raziskavo v Porabju l. 1991 smo ugotovili, da bi bilo v Porabju izredno zanimivo raziskovati družinsko izročilo in spomine, a tudi današnje družinsko življenje in sorodstvene odnose, še posebej odnose med sorodniki, ki živijo v Porabju, in tistimi, ki so se odselili. V tem članku sem povzela samo del gradiva in vprašanj, ki se odpirajo o preteklosti družin v Porabju in ki navajajo na primerjave s Prekmurjem in slovensko Istro.

Porabje je potrebno o vprašanih, ki zadevajo preteklost, obravnavati kot del nekdanje Slovenske krajine, se pravi tistega dela slovenskega etničnega ozemlja, ki je v Avstro-Ogrski sodil v ogrski del države. Zaradi ločenosti nekdanje enovite pokrajine z novimi političnimi mejami, ki so bile po drugi svetovni vojni dolgo neprehodne, so se oblikovale posebne poteze družinskega življenja in sorodstvenih odnosov. Dedna delitev kmetijskih posestev po ogrskem običajnem pravu pa je bila podlaga mnogim značilnostim v načinu življenja v slovenskem Porabju. Njena posledica je bila velika razdrobljenost kmetijskih površin, ki je bila najpomembnejši razlog za izseljevanje in sezonstvo. Z delitvijo posestvi pa so bili povezani tudi tipi družin in sosesk, ki so jih naseljevali sorodniki. Posebej bi bilo potrebno raziskati, kakšna je bila družina v Porabju in Prekmurju oz. Slovenski krajini v prejšnjem in prvi polovici tega stoletja. Po nekaterih skopih poročilih povzemamo in glede na obstoj sorodstvenih sosesk v porabskih in prekmurskih vaseh sklepamo, da so tudi tu obstajale velike družinske ali rodovne skupnosti. Ne samo z revščino in razdrobljenostjo posesti, ampak tudi s sorodstveno strukturo družin je morda mogoče razložiti tudi značilnosti izseljevanja in sezonstva iz teh krajev.

Vse značilne poteze načina življenja v slovenskem Porabju in Prekmurju, ki jih je pogojevalo načelo (enake) delitve kmečkih posestev, navajajo na primerjavo z vasi v zaledju slovenske Istre s podobnimi dednopravnimi običaji.

Literatura:

Dončec, Ibolya, 1955, Prvo srečanje Slovincov v Mosonmagyaróvári in Hegyeshalmi, v: Porabje, leto V, št. 5, str. 3.

Kozar-Mukič, Marija, 1976, Pridobivanje bučnega olja na Gornjem Seniku, v: Glasnik SED, 16, 1, str. 21.

Ista, 1983 (1984), Slovensko Porabje Szlovenvidék, Ljubljana Szombathely.

Ista, 1988, Felszszölnök – Gornji Senik, Szombathely, Ljubljana.

Ista, 1996, Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem, Monošter – Szombathely.

Ista, 1998, Slovensko Porabje, v: Enciklopedija Slovenije 12, str. 73–75.

Kranjec, Miško, 1983, Strici so mi povedali. Ljudje, viri in pojasnila. Murska Sobota, Pomurska založba.

Mitterauer, Michael, 1990, Historisch-anthropologische Familienforschung. Fragestellungen und Zugangsweisen. Wien, Böhlau Verlag.

Munda-Hirnök, Katalin, 1992, Vzroki in razvoj poljedelskega zaposlovanja med porabskimi Slovenci na Madžarskem, v: Traditiones 21, 1992, str. 199–208.

Olas, Ludvik, Munda-Hirnök, Katalin, 1995, Porabski Slovenci, v: Enciklopedija Slovenije 9, str. 146–149.

Pavlič, Irena, 1994, O delu slovenskega društva v Budimpešti, v: Porabje, leto IV, št. 1, str. 4.

Ravnik, Mojca, 1996, Bratje, sestre, strniči, zermani. Družina in sorodstvo v vaseh v Slovenski Istri, Ljubljana, Koper.

Šarf, Fanči, 1988, Občina Lendava. Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Viazzo, Pier Paolo, 1989, Upland communities. Environment, population and social structure in the Alps since the sixteenth century, Cambridge University Press.

Summary

Family and Kinship in Porabje, Prekmurje and Slovene Istria

A decade ago a research project was initiated at the Institute for Slovene Ethnology on the family and kinship in villages along both sides of the borders of Slovenia with Italy, Austria, Hungary, and Croatia. These border areas had been chosen due to certain characteristics in which they differ from the rest of the Slovene ethnic territory. Each is interesting in itself, but when compared to others their importance acquires an even deeper meaning. In her article the author first summarizes the material collected in the course of her preliminary field work research in Porabje in 1991, then discusses various problems which had arisen during her research. The article does not represent a final treatise on the subject, but rather a summarized conclusion after a week-long field research project strengthened by ethnological literature, especially by the work of M. Kozar-Mukič and K. Munda-Hirnök.

Political upheavals, changed state borders, political pressures and forced immigration characterize historical periods of the 20th century. Circumstances which had affected the way of life and family and kinship relations differed from one another to a great extent: the period prior to World War I in which the present Porabje and Prekmurje still represented the uniform area of Slovenska krajina in the Hungarian part of the Austro-Hungarian Monarchy; chain emigration to America; World War I; a new border separating Porabje, which now belonged to Hungary, from Prekmurje which became incorporated into the Kingdom of the Serbs, Croats, and Slovenes; relatives remaining on the other side of the border, divided fields and forests; continued emigration after the war; increased seasonal work; closed borders, poverty and political pressures after World War II; emigration, seasonal work, working in agriculture; political changes, open borders; emigration of the young and obtaining employment in the growing town of Szentgotthard and in other centers which offered job opportunities.

Analyzing house and family history in the villages of Porabje the author noticed two extremes. One of them was the fact that people lived on the same plot of land on which their ancestors had already lived, close to the houses built by their fathers, grandfathers and great-grandfathers. These represent kinship communities in which residents live in touch with their old stemtribe and settlement continuity. Then there are others who live in houses which bear no connection to their family whatsoever, in villages which are not the villages of their birth. They had built their houses either by themselves, or had bought them from the state or from their previous owners and had already been working as industrial workers in Szentgotthard or in a more distant industrial center. It is evident that by comparing both extremes we can see that family and individual situations in them are very different. In the first case people are surrounded by relatives, family heritage and memories while in the second case they are separated from it. The author also cites an interesting description of kinship structure of some communities in Felsőszölnök from a book by M. Kozar-Mukič (Kozar-Mukič, 1988).

Since Porabje had been but a small part of much larger Slovenska krajina situated within the Hungarian part of the Austria-Hungary it is imminent that older elements be analyzed within these frames, that is together with the present area of Prekmurje. According to the Hungarian

hereditary laws land division was common. The author wonders what the family in Slovenska krajina, that is in Porabje and Prekmurje, had been like when these laws were still in force. Based on a brief description by F. Šarf who mentions a composite family in a Prekmurje village as late as 1952, and on writer M. Kranjec's literary description of the disintegration of such a family at the turn of the century it is possible to conclude that the large or the composite family type had been characteristic of Prekmurje and Porabje, or even throughout the entire Slovenska krajina before that. Numerous elements of the way of life in Porabje and Prekmurje which had been conditioned by division - family type, kinship communities, partition into small plots of land, emigration - stimulate interesting speculations and invite comparisons with Slovene Istria.